

8. Деменок О. В., Глухова В. І. Бюджетна безпека України як складова фінансової: стан та перспективи // Наука й економіка, - 2010. - № 1 (17). С. 16 – 21.

Одержано 24.09.10

Я. В. Клименко, студ. гр. ОА 08-2, О. К. Складенко, ас.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград

Місце та роль транснаціональних корпорацій в системі міжнародних економічних відносин

У статті зроблено аналіз особливостей розвитку та сучасного стану транснаціональних корпорацій, висвітлено основні позитивні та негативні риси діяльності ТНК та визначені основні напрями розвитку у сфері міжнародної співпраці.

Наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. спостерігається інтенсивне зростання зовнішньоекономічної діяльності, в якій транснаціональні корпорації (ТНК) виступають торговцями, інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій, стимуляторами міжнародної трудової міграції. Ці компанії відіграють провідну роль в інтернаціоналізації виробництва, у процесі розширення і поглиблення виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. ТНК займають передові позиції у світовому виробництві в галузях електроніки, автомобілебудування, хімічній і фармацевтичній промисловості. З діяльністю ТНК пов'язані сподівання й розчарування більшості країн світу, оскільки ці корпорації створили розвинуту мережу виробничої, науково-технічної, інвестиційної, торгової та культурної взаємозалежності країн і заклали підвалини глобальної економіки. З огляду на це знання закономірностей виникнення і тенденцій розвитку транснаціональних форм капіталу є передумовою розуміння сучасних процесів розвитку світової економіки і глобального ринкового середовища, формує методологічні основи опанування складними процесами міжнародного руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили. Без усвідомлення ролі ТНК у сучасному світі неможлива достовірна оцінка його реалій, економічних, політичних, культурних та інших відносин [4, с.13].

Міжнародні корпорації, з одного боку, є продуктом міжнародних економічних відносин, що швидко розвиваються, а з іншого боку, самі представляють могутній механізм дії на них, а також на національні економіки окремих країн. На сьогоднішній день деякі ТНК можуть мати більший вплив на міжнародні економічні відносини, чим деякі держави. Дослідження посилення впливу ТНК на національні економіки і являє собою актуальність дослідження [7, с.58].

Метою дослідження є аналіз сучасного стану ТНК та світових процесів транснаціоналізації для виявлення напрямків подальшого розвитку ТНК і їх взаємодії з національними економіками.

В економічній теорії багато уваги приділяється транснаціональним корпораціям в першу чергу через їх динамічний розвиток в другій половині ХХ сторіччя. Однак деякі фірми, що мають ознаки ТНК, з'явилися набагато раніше. Зокрема, англійська East India Company утворилася ще в 1600 р., деякі інші великі фірми також існують не одне століття, але особливо інтенсивно концентрація капіталу у сфері виробництва, торгівлі та банківсько-кредитній діяльності, яка стимулювала утворення ТНК, відбувалася з другої третини ХІХ ст.

Спочатку ТНК вивчалися в рамках теорії фірми, потім почали розроблятися самостійні концепції. Фундаментальною відмінністю ТНК є наявність у них закордонного виробництва товарів і послуг, здійснення необхідних для цього вкладень капіталу. В рамках концепцій сучасних ТНК розроблено чимало моделей експорту капіталу у формі прямих інвестицій, що пояснюють природу ТНК. Для повного розуміння мотивації діяльності ТНК необхідне розглядання різних трактувань їх суті в ученнях економістів.

Передумовою розвитку теорії міжнародного руху капіталу послужили класичні економічні теорії XIX століття (наприклад, теорії А. Сміта і Д. Рікардо), що розглядають міжнародну торгівлю як двигун інтернаціоналізації і інтеграції світових економік. Процеси інтернаціоналізації шляхом розвитку торгівлі розглядались як основний каталізатор зростання національного добробуту, особливо якщо країна спеціалізувалася в тих областях, де вона мала відносну перевагу. Грунтуючись на даних принципах, Дж. С. Мілль вперше почав розробляти теорію руху капіталів між країнами. Учений бачив причину вивозу капіталу в нормі прибутку, яка в багатих капіталом країнах має тенденцію до пониження [8, с.24].

Економісти Дж. А. Гобсон, Дж. М. Кейнс сформулювали постулат про альтернативність міжнародної торгівлі і міжнародного руху чинників виробництва. У зв'язку з цим розвинувся інтерес прихильників даної теорії до маржиналістської теорії граничної корисності факторів [1, с.24].

Англійський економіст Р. Харрод в своїй моделі економічної динаміки показав, що, чим нижче темпи економічного зростання країни, багатой капіталом, тим сильніше тенденція до вивозу з неї капіталу [1, с.25]. Е. Домар, розглядаючи торгові баланси і зайнятість, утотожив, що вивіз капіталу залежить від того, як темпи зростання що переводяться в країну доходів від зарубіжних інвестицій відносяться до темпів зростання вітчизняних інвестицій [8, с.25].

У концепцію транснаціональних корпорацій вніс внесок і Дж. Гелбрейт, який вважав, що генезис ТНК обумовлений технологічними причинами: сучасна продукція складніша, ніж в XIX сторіччі, її збут і обслуговування за кордоном вимагають від фірм створення місцевого виробництва товарів [1, с.26].

У теорії міжнародного життєвого циклу товару Р. Вернона описується динамічна дія між міжнародною торгівлею і іноземним інвестуванням. Ця концепція виникла на основі ідеї організації виробництва товару на новому закордонному ринку як засоба продовження життєвого циклу товару і мінімізації змінних витрат за допомогою певних економічних мір (оптимізації оподаткування, митних бар'єрів) [8, с.26].

Парадигма „гусаків, що летять”, була розроблена в кінці 30-х рр. XX в. ученим К. Акамацу як узагальнена теорія економічного розвитку. На відміну від концепції Р. Вернона, розробленої з позицій фірми або країни-лідера, парадигма «наздоганяючого циклу» К. Акамацу пояснює розвиток економік-переслідувачів. Вона припускає взаємодію і динамічні зміни в економічних відносинах між передовими країнами (лідерами) і країнами, що розвиваються (що наздоганяють), оскільки останні розвивають свої економіки, змагаючись з лідерами [8, с.27].

Трактування ТНК, що з'явилося у 1960-і рр., з погляду теорії галузевих ринків і монополістичної конкуренції (С. Хаймер, Ч. Кинделебергер) зв'язує їх виникнення із спробами запобігти формуванню можливих конкурентів за кордоном і знайти монопольну владу [8, с.29].

Переваги економічної влади як відносин знаходяться в центрі досліджень в рамках напряму, домінуючого в аналізі ТНК з 1970–1980-х рр., – теорій трансакційних витрат і інтерналізації, що базуються на ідеї руху прямих інвестицій як частині внутрішньофірмових операцій крупних господарських комплексів – ТНК.

Розвитком теорії інтерналізації можна вважати «еклектичну» теорію ТНК Дж. Данінга. Ця модель ґрунтується на ідеї про те, що фірма починає виробництво за

кордоном, коли співпадають три передумови: фірма володіє перевагами на новому ринку; фірмі вигідно реалізовувати ці переваги на місці, а не через експорт товарів і технологій; фірма використовує виробничі ресурси за кордоном більш ефективно, чим у себе вдома [8, с.31]. Існує в економічній науці напрямок аналізу, що обумовлює виникнення транснаціональних корпоративних зв'язків як чинника формування нового центру економічної влади в світовій економіці. В цьому випадку мова йде не про окремі корпорації, а про взаємозв'язане співтовариство ТНК.

Така різноманітність підходів до визначення природи та особливостей діяльності ТНК є віддзеркаленням важливості міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій та міжнародного поділу праці.

Найбільш загальною причиною виникнення транснаціональних корпорацій є інтернаціоналізація виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил, що переростають національно-державні межі. Інтернаціоналізація виробництва і капіталу набуває характеру експансії господарських зв'язків через створення найбільшими компаніями численних відділень за кордоном і перетворення національних корпорацій на транснаціональні. Вивіз капіталу стає найважливішим чинником у формуванні і розвитку міжнародних корпорацій. До конкретних причин виникнення ТНК слід віднести їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва у низці галузей. Жорстка конкуренція, необхідність вистояти в конкурентній боротьбі сприяють концентрації виробництва і капіталу в міжнародному масштабі. В результаті стає виправданою діяльність в глобальних масштабах, з'являється можливість понизити витрати виробництва і отримати надприбуток [4, с.38].

Дедалі гострішою ставала боротьба за ринки збуту: збільшення обсягів виробництва спричиняло ускладнення процедури їх продажу для виробників і продавців. Через це великі підприємства отримували додаткові переваги за рахунок можливості маневрувати ресурсами, краще витримувати цінову конкуренцію, малі підприємства стикалися з труднощами у своїй ринковій діяльності й масово ставали банкрутами.

З 2005 р. по 2007 р. в середньому 50% загального об'єму продажів ТНК доводиться на експорт. ТНК охоплюють 90% світової торгівлі пшеницею, кукурудзою, лісоматеріалами, тютюном, джутом і залізняком, 85% - міддю і бокситами, 80% - оловом, 75% - натуральним каучуком і сировою нафтою і так далі.

Роль поставок і послуг від вітчизняних компаній своїм закордонним філіям також велика. У 2005 – 2009 рр. на подібну внутрішньофірмову торгівлю доводилося від 20 до 30% експорту США, 30 – 40% - Японії і 29 – 35% - ФРН.

З 2005 по 2009 роки продовжується зростання зовнішньоекономічної діяльності, в якій ТНК є торгівцями, інвесторами, розповсюджувачами сучасних технологій, а також вони стимулюють міжнародну трудову міграцію. Основною формою експансії ТНК є вивіз капіталу у вигляді інвестицій. Міжнародна міграція довгострокового капіталу прискорила процес взаємопроникнення і переплетіння фінансового капіталу, підсилила потужність ТНК. Все зростаюча роль закордонних інвестицій як найважливішого і необхіднішого засобу забезпечення процесу відтворення є наслідком прискорення об'єктивного процесу усупільнення продуктивних сил у міжнародному масштабі. Завдяки системі міжнародного виробництва, заснованій на вивозі капіталу, ТНК забезпечують собі значні доходи навіть в умовах загострення кризових явищ в світовій економіці. Основним чинником, що відображає ефективну діяльність ТНК, є міжнародне виробництво товарів і послуг. Воно є випуском продукції материнськими компаніями ТНК і їх закордонними філіями на базі інтернаціоналізації виробництва.

Майже усі найбільші ТНК по національній приналежності відносяться до «тріади» – трьом економічним центрам: США, країнам ЄС і Японії. Останніми роками активно розвивають свою діяльність на світовому ринку транснаціональні корпорації нових індустріальних країн. Галузева структура ТНК достатньо широка. 60% міжнародних

компаній зайнято у сфері виробництва (перш за все вони спеціалізуються на електроніці, автомобілебудуванні, хімічній і фармацевтичній промисловості), 37% - у сфері послуг і 3% - у видобувній промисловості і сільському господарстві. Галузеву структуру ТНК в світі можна дослідити за даними рис. 1.

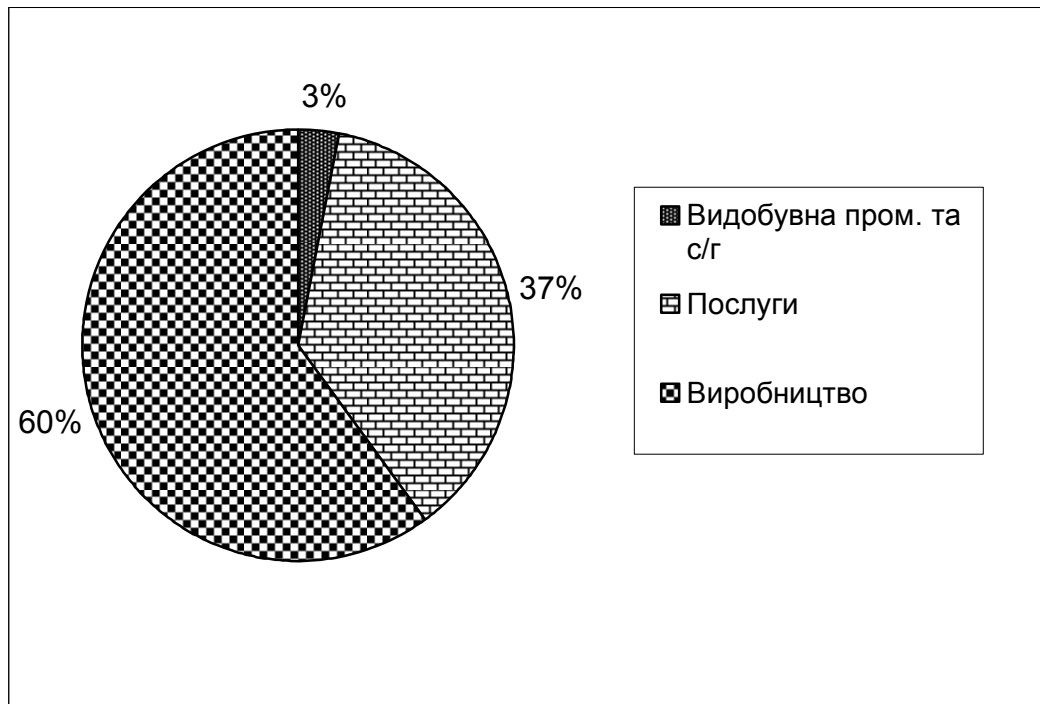

Рисунок 1 – Галузева структура світових ТНК

На сьогодні ТНК здійснюють активну виробничу, інвестиційну та торгівельну діяльність. Багато з них перетворилися на міжнародних монополістів. Індекси транснаціоналізації розраховані для певних компаній показують загальний тренд проникнення ТНК в інші країни і взагалі посилення ТНК на світовому ринку [5, с.62].

На нашу думку, джерелом ефективного функціонування ТНК як феномена в сучасному економічному житті, є використання ефективного (інвестиційного з опорою на інновації) шляху економічного розвитку. Важливо і те, що керівництво материнської компанії ТНК гнучко адаптується до світових економічних процесів, володіє економічною владою і фінансовими можливостями, використовує ноу-хау і передові методи управління виробничими процесами.

ТНК йдуть по шляху використання інвестицій, які за останні роки постійно збільшувалися. Безумовно, транснаціоналізація світової економіки – це крок уперед. Але взаємодія ТНК з національними економіками може бути як на користь, так і навпаки.

Позитивними рисами діяльності ТНК є:

- організація філій, дочірніх компаній там, де вони «більш усього потрібні». Ріст зайнятості населення, наповнення ринку продукцією, необхідної споживачу;
- збільшення податкових надходжень до бюджетів країни, де розміщена філія ТНК;
- постійний прогрес діяльності ТНК (ТНК витрачають на наукові дослідження іноді більше коштів, ніж окремі держави).

До негативних рис діяльності ТНК відносяться:

- ТНК, маючи сильний вплив на економіку країни, може в ряді випадків протидіяти їй, відстоюючи свої інтереси;
- часто ТНК намагаються «обійти» закони (приховування прибутків, вивіз капіталу з однієї країни в іншу тощо);

- встановлення монопольних цін, що дозволяють отримувати надприбутки за рахунок споживача;

- диктат лише власних умов, не зважаючи на інтереси держави, в якій перебувають.

Характерною рисою нового вигляду ТНК стала їхня широка участь у так званих стратегічних альянсах. Стратегічний альянс – це співробітництво на довгостроковій основі двох і більше компаній у науково-дослідній, виробничій або ринковій діяльності.

Мета стратегічних альянсів може бути також різною:

- проникнення на нові ринки;
- зниження ризику за рахунок його розподілу;
- об'єднання взаємодоповнюючих знань та активів, які жодна з компаній не може самостійно розвинути;

- отримання економії на масштабах;
- зменшення витрат;
- подолання торгових та інвестиційних бар'єрів;
- спільні наукові дослідження та обмін технологіями;
- розробка загальних технічних стандартів;
- розширення асортименту продукції та ін.

Головним мотивом укладання стратегічних угод є підвищення ефективності функціонування транснаціональної мережі підприємств:

- науково-дослідницькі стратегічні альянси покращують ефективність шляхом зниження витрат для кожного з партнерів, відкривають нові можливості економії на масштабах завдяки об'єднанню фінансових ресурсів, доступу до нових джерел фінансування, розподілу ризиків на більш широкій основі;

- стратегічні альянси щодо кооперації та спільного виробництва компонентів підвищують ефективність виготовлення кінцевого продукту завдяки зниженню витрат виробництва;

- стратегічні партнерства в маркетингу та дистрибуції сприяють зростанню ефективності внаслідок економії на масштабах, зменшення витрат завдяки взаємному використанню дистрибуційних мереж і торгових пунктів, спільним рекламним компаніям.

Таким чином, що ТНК є не лише інтегральною складовою сучасної системи міжнародних економічних відносин, а й чинником її подальшого перетворення відповідно до властивих їм самим моделей господарської діяльності.

Процеси глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, відповідають органічним принципам транснаціоналізації бізнесу, найбільш повним вираженням якої є ТНК. Провідні міжнародні корпорації опосередковують значну частину світового товарного обміну, трансферту технологій та інвестиційних потоків і значною мірою сприяють перетворенню світового господарства на системну цілісність із внутрішньо узгодженими механізмами монетарного та речовинного балансування.

Водночас роль ТНК у сучасному світі багато в чому суперечлива. Зокрема, своєю діяльністю вони закріплюють перерозподіл світового продукту на користь провідних ринкових країн за дуже низьких показників споживання у найбідніших країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Однак саме ТНК є і джерелом та рушійною силою науково-технічного прогресу в країнах, що розвиваються. ТНК відіграють важливу роль у забезпеченні зайнятості та надходження капіталів до цих країн.

Світовий досвід підтверджує життєвість і ефективність об'єднання капіталу в рамках транснаціональних корпорацій, що дозволяє прискорити оборот фінансових ресурсів, скоротити витрати за рахунок розвитку усередині транснаціональних корпорацій систем взаємозаліків і платежів, збільшити частки ресурсів у грошовій формі і мобільність перерозподілу, можливість підписання важливих договорів. Виникнення транснаціональних корпорацій є не тільки закономірним кроком у розвитку міжнародних економічних відносин, але і необхідним етапом реорганізації промислової структури.

Список літератури

1. Булатов А.С. Світова економіка і міжнародні економічні відносини: підручник під ред. проф. А. С. Булатова, проф. Н.Н. Лівенцева. – М.: Магістр, 2008.
2. Градобітова Л.Д., Ісаченко Т.М. Транснаціональні корпорації в сучасних міжнародних економічних відносинах. М.: «Анкіл», 2002.
3. Николаєва І.П. Світова економіка. Навчань. допомога для вузів. 2-е видання, перероблене і доповнене. М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
4. Мельянец В.А., Схід і Захід в другому тисячолітті: економіка, історія і сучасність. М.: Видавництво “Справа і сервіс”, 1996.
5. Владимірова І.Г. Дослідження рівня транснаціоналізації компаній//Менеджмент в Росії і за кордоном. – № 6. – 2001.
6. Губайдулліна Ф. Прямі іноземні інвестиції, діяльність ТНК і глобалізація//Світова економіка і міжнародні відносини. – № 2. – 2003.
7. Корольова І.С. Світова економіка: глобальні тенденції за 100 років: підручник для вузів / І.С. Корольов. М.: Економіст, 2003.
8. Стрибав Е., Попов А., Рябов С., Чеховський Н. «Маркс повертається»// РБК, – №5, – 2008.
9. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / В. Рокоца, О. Плотніков, В. Новицький та ін. – К.: Таксон, 2001. – 304с.

Одержано 24.09.10

С. М. Непомняща, студ. гр. ОА 08-2, О. Ю. Кареліна, ас.

Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград

Бюджетний устрій та бюджетна система України

У статті проаналізовано бюджетний устрій України. Досліджено основні аспекти розвитку бюджетної системи України її сучасний стан та перспективи реформування.

Постановка проблеми та її актуальність. Бюджет та бюджетна система загалом відноситься до тієї сфери суспільного життя, що безпосередньо стосується інтересів всіх і кожного. В бюджеті будь-якої країни відбиваються важливі економічні, соціальні, політичні проблеми життя суспільства і людини. Тому в умовах ринкових відносин бюджетна система є найважливішим економічним регулятором. Від того, наскільки правильно побудовано бюджетну систему залежить ефективне функціонування всього народного господарства країни, зовнішніх відносин.

Кожна країна має свою бюджетну систему, що відображає її економічну, соціальну, зовнішньоекономічну політику. Важливість питання побудови ефективної бюджетної системи полягає у тому, що через бюджетну систему, зокрема, через її ланки перерозподіляється частина національного доходу, що обумовлено необхідністю створення централізованого фонду грошових коштів для забезпечення суспільних потреб та повного виконання державою своїх функцій.

Бюджетна система нашої країни на сьогоднішній день є фактичною копією бюджетної системи колишнього СРСР. На пострадянському і постсоціалістичному європейському просторі вже усі держави, крім України та Білорусії, реформували або розпочали реформувати свої бюджетні системи. І це стало дієвим фактором суттєвих економічних зрушень в цих державах, виходу із стадії соціально-економічної кризи.

© С. М. Непомняща, О. Ю. Кареліна, 2010